

Essay ten behoeve van het congres op 22 mei 2006 over het **beter meten van economische groei ten behoeve van een meer rechtvaardige en duurzame ontwikkeling.**

door Rob Gort, Bob Goudzwaard en Esther Somers

Inleiding

'De economische groei van Nederland was in het afgelopen kwartaal boven de 1 procent'. 'In Afrika beneden de Sahara wordt volgend jaar een gemiddelde groei van 2% verwacht'. We zijn aan dit soort berichten gewend geraakt, maar wat zeggen ze eigenlijk? Een belangrijke vraag gezien de veelvuldigheid waarmee berichten als deze de revue passeren.

In de meeste gevallen blijkt het te gaan om de procentuele groei van het Bruto Binnenlands Product (BBP) of Bruto Nationaal Product (BNP) – een wel zeer kromme maatstaf om economische groei te meten. Hoe sneller immers een land zijn hulpbronnen er doorjaagt en het milieu erodeert, hoe hoger ook het BNP; en hoe meer verkeersdoden er vallen, hoe meer uitgaven er worden verricht voor ambulancediensten en medische hulp en hoe hoger dus ook het Bruto Binnenlands Product uitvalt. Het BNP is dus meer de maatstaf van het economisch activiteitsniveau van een samenleving dan van haar economische (welvaarts-)groei.

Deze voorbeelden zijn bekend, ze zijn ook al eerder door anderen genoemd. De heersende opvatting is echter dat we zulke gebreken en tekortkomingen maar voor lief moeten nemen. We zijn nu eenmaal aan deze index van onze economische groei gewend geraakt. Toch zijn er tenminste drie redenen om tegen deze heersende opvatting uitdrukkelijk verzet aan te tekenen.

- *De eerste reden is, dat de groei van het BNP in ons land, maar ook elders in de wereld steeds meer is en wordt gezien als de centrale economische beleidsdoelstelling.* Economieën die daar niet op koersen blijven naar de heersende mening achter in welvaartsgroei, in verdelingsruimte en concurrentiekracht. Het is als een tunnel waar we ons doorheen moeten persen om een betere toekomst te hebben. Maar die opvatting maakt de aansturing van een economie op een zo enkelvoudige index als het BNP niet alleen misleidend, maar ook ronduit gevaarlijk. Waardevolle elementen van de economie, noodzakelijk voor het reproducerend vermogen van een economie en een samenleving zoals het bestaande sociaal -, natuurlijk- en menselijk kapitaal (human capital) gaan dan mogelijkwijs juist door toedoen van het beleid teloor – zonder dat dit gemeten wordt.
- Gezien vanuit de positie en de belangen van de Zuidelijke landen en de aldaar levende armen komt daar echter nog een bezwaar bij, waarvoor we vanuit de optiek van de Derde Kamer nadrukkelijk aandacht vragen. Het bezwaar dat *het meten van welvaartsgroei via de groei van het BNP (zoals dat door internationale instellingen als het IMF en de Wereldbank maar ook door de Nederlandse regering en de EU gebeurt) juist voor die Zuidelijke landen de baten en lasten van ontwikkeling fundamenteel mistekent.* Verkeerd meten en verkeerd verdelen in de wereld houden dus verband met elkaar! Ontwikkelingseconomieën kenmerken zich immers door het bestaan van nog veel traditionele arbeid, door een groot segment van zogenaamde informele of onbetaalde economie, door een vaak zeer kwetsbaar milieu, en door economieën die sterk drijven op export van ruwe of nauwelijks bewerkte grondstoffen. Grondstoffenvoorraden die ze op de lange termijn hard nodig zullen hebben voor hun eigen binnenlandse economische groei. Daarom houdt

een vrijwel uitsluitend koersen op een verhoogd bruto nationaal product voor die landen het risico in van een systematische verwaarlozing van juist die mogelijke verliescomponenten, zoals de uitschakeling van traditionele arbeid (en onderlinge solidariteitsrelaties), de soms vergaande aanslagen op de menselijke gezondheid (bv. middels beroepsziekten), het omschakelen naar manieren van land- en bosontginning (of visserij) die het milieu permanent beschadigen, en het versneld exporteren van grondstoffen die men juist voor de eigen toekomstige ontwikkeling het aller-hardst nodig heeft. Zo kunnen dus arme landen door een verkeerde en uiterst kortzichtige manier van meten systematisch op een eenzijdig spoor worden gezet.

- De derde reden is, zoals ook blijkt uit recent wereldomvattend onderzoek uitgevoerd in opdracht van de VN, dat de staat van 's werelds natuurlijke hulpbronnen dramatisch achteruit gaat¹, en dat bijstelling van economische strategieën richting een werkelijk duurzame ontwikkeling hard nodig is - waarbij we voor een juiste koersbepaling ook de juiste hulpmiddelen zullen moeten inzetten. Hoe langer we wachten met het gebruik van de juiste hulpmiddelen, hoe lastiger het zal worden om de juiste koers te vinden en hoe pijnlijker dit (tegen de tijd dat het geen uitstel meer kan velen) zal uitvallen.

Hieronder lichten we de beperkingen van het BNP nog wat nader toe in relatie tot drie deelthema's :

A. Het verval van ecosystemen en de uitputting van grondstofvoorraden

Veel effecten die niet door het BNP worden opgepikt, hebben te maken met natuurlijk milieu en hulpbronnen². Toekomstig kapitaal wordt vernietigd door de schade aan ecosystemen (door boskap, en vervuiling van water en lucht), en de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen. Dit verlies wordt niet opgenomen in het BNP. Hierdoor rekenen landen zich gemakkelijk rijker dan ze werkelijk zijn. Het besef dat natuurlijke hulpbronnen niet oneindig zijn komt o.a. tot uitdrukking in concepten als 'De ecologische voetafdruk'³ en "The ecological Debt"⁴. Deze concepten maken duidelijk dat de geïndustrialiseerde landen inmiddels een behoorlijke ecologische schuld hebben opgebouwd, doordat ze veel meer land, lucht, biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen elders in de wereld gebruiken als waarop ze eigenlijk vanuit hun eigen grondgebied en inwonertal recht hebben. Ze leven met andere woorden op te grote voet en benutten de leefruimte van andere landen die dat voor hun latere ontwikkeling nog hard nodig zullen hebben ⁵ Deze oplopende ecologische schuld is niet terug te vinden in het BNP.⁶

B. De verwaarlozing en vernietiging van menselijk en sociaal kapitaal

Omdat het BNP slechts activiteiten meet voor zover deze een prijs hebben, negeert het BNP informele activiteiten tussen mensen, zoals huishoudelijke arbeid, zorg en vrijwilligerswerk. De zin en betekenis van die arbeid wordt daardoor systematisch onderschat. Reproductieve, verzorgende elementen die voor alle samenlevingen van essentieel belang zijn en waarop de productieve functies uiteindelijk zijn gebaseerd, worden veronachtzaamd. Belangrijke bijdrage aan de maatschappelijke welvaart blijven zo in het BNP buiten beschouwing. Het gevolg hiervan is dat in een op BNP groei gericht beleid deze informele activiteiten vaak verwaarloost of zelfs vernietigt. Modernisering komt vaak neer op het overhevelen van vormen van zelfvoorziening en vergelijkbare informele activiteiten

¹ Walter V. Reid et al, *Millennium Ecosystem Assessment Synthesis Report*, 23 mar 2005 .

² Jeroen van den Berg, *Bnp, weg ermeel*, in ESB, nr. 4475 van 18 nov 2005.

³ Het concept van De ecologische voetafdruk werd begin jaren negentig gelanceerd door twee Canadese wetenschappers: Wackernagel en Rees.

⁴ Dit concept is uitgewerkt door o.a. enkele Belgische wetenschappers (Erik Paredis et al) en is omarmd door de Belgische regering.

⁵ Deze grote voetafdruk belemmert niet alleen de ontwikkeling in het Zuiden, het UN *Millennium Ecosystem Assessment Synthesis Report*, 2005 onthult bovendien dat de schadelijke effecten van de verslechtering van het ecosysteem onevenredig door de armen worden gedragen.

⁶ Het RIVM rapport '*Valluing the benefits of environmental policy: The Netherlands*' (Bilthoven, 2001) schatte de milieuschade in Nederland in 2000 op 40 miljard gulden.

vanuit de familiekring en lokale samenleving naar de formele markt. Locale voedselzekerheid komt vaak in het gedrang, wanneer de traditionele landbouw moet wijken voor grootschalige exportgeoriënteerde landbouwprojecten waarvoor de beste landbouwgronden en irrigatiegebieden worden gereserveerd. Afbetaling van schulden aan handelaren gaat voor afbetaling van schulden aan familieleden en dorpsgenoten. Uiteindelijk wordt het onderlinge sociale verband dat op evenwicht en solidariteit en burenhulp rust, uitgehold door de toenemende integratie in een (harde) markteconomie.

C. De groeiende kloof tussen arm en rijk

Het derde bezwaar tegen het BNP is het buiten beeld laten van het mogelijk meer ongelijk worden van de bestaande inkomens- en vermogensverdeling. Zo maakt het BNP per capita geen onderscheid tussen de besteding door de armen aan basisgoederen en door de rijken aan luxe goederen, terwijl met name voor de ontwikkelingslanden geldt dat er pas sprake is van echte maatschappelijke welvaarts-groei wanneer onvervulde basisbehoeften bevredigd worden⁷. Uit een recent rapport van de Britse progressieve denktank New Economics Foundation⁸ blijkt bovendien dat de armen steeds minder profiteren van de bestaande economische groei. Volgens berekeningen van NEF komt van elke honderd dollar groei slechts 60 cent ten goede aan mensen die onder de armoedegrens leven. In de tachtiger jaren was dat nog 2.20. Dat betekent dat de bijdrage van de economische groei aan armoedebestrijding tussen 1980 en nu met 73% is gedaald. Het NEF concludeert dat groei van de wereldeconomie de armoede niet de wereld zal uithelpen, zolang armoedebestrijding geen hoofddoel van economisch beleid is en groei een bijzaak in plaats van omgekeerd⁹. Op het recent in Londen gehouden congres¹⁰ over de economie van China en andere Aziatische groeiers, stond deze thematiek eveneens centraal. De economische groei in Azië blijkt weinig tot geen effect te hebben op de bestrijding van armoede.

Zolang invloedrijke personen, internationale organisaties, nationale regeringen ontwikkelingslanden blijven stimuleren tot (of aansturen op) eenzijdige verhoging van hun BNP, zal een duurzame ontwikkeling van het betreffende land als ook van de wereld als geheel danig worden belemmerd. Een per saldo netto negatief transfer van Noord naar Zuid is dan zelfs ondanks alle 'ontwikkelings-hulp' niet uitgesloten.

Alternatieven.

Vaak wordt gezegd dat er geen goede alternatieven voor het meten van economische groei voorhanden zijn. Maar dat wensen wij in dit congres als een aperte misvatting te bestrijden. En wel met name door een aantal duidelijke alternatieven tegen het licht te houden. Deze alternatieven zien wij niet zozeer als onderling concurrerend, maar veeleer als goede aanvullingen van elkaar. De hieronder bepleitte maatstaf of index van duurzame economische welvaart (ISEW) is bijvoorbeeld uitdrukkelijk complementair te achten met de meer gespreide maatstaven van het SESAME-programma (het binnen het CBS ontwikkelde systeem van naast elkaar gestelde indicatoren op het vlak van duurzaamheid, werkgelegenheid, inkomensgelijkheid, enz.), maar zeker ook met het DNI (het duurzaam nationaal inkomen), dat steunt op jarenlang door dr. Roefie Hueting verricht en internationaal erkend onderzoek.¹¹

⁷ Jeroen van den Berg, *Bnp, weg ermee!*, in ESB, nr. 4475 van 18 nov 2005

⁸ New Economics Foundation 'Growth isn't working' Jan 2006, zie: <http://www.neweconomics.org/gen/>

⁹ Het rapport verwijst naar toespraken van het IMF en de Wereldbank waarin economische groei een oplossing voor armoede wordt genoemd, hetgeen dus als zodanig niet waar is.

¹⁰ De titel van dit congres was: "Asia 2015".

¹¹ Het DNI vindt anders dan de Index van duurzame economische welvaart namelijk zijn uitgangspunt niet in het feitelijk bestaande BNP en een aantal daarop aan te brengen noodzakelijke correcties, maar in de – terechtveronderstelling dat tal van menselijke preferenties ten aanzien van het milieu en het grondstoffen- en energiegebruik niet door de markt worden geregistreerd of daar tot gelding kunnen komen (denk alleen al aan de belangen van onze kinderen en kleinkinderen). Dit maakt het mogelijk het nationaal inkomen te berekenen dat bij het samenstel van al die preferenties past. Dat hypothetisch duurzaam nationaal inkomen blijkt tientallen procenten lager blijkt te liggen als het nationaal inkomen waaraan wij thans gewend zijn.

De 'Index of Sustainable Economic Welfare' als reëel alternatief

Reeds sinds de jaren 60, toen er in economenkringen aandacht ontstond voor de toenemende dreiging van mondiale schaarste aan natuurlijke hulpbronnen en de scheve inkomens- en eigendomsverhoudingen zijn er alternatieve indicatoren ontwikkeld voor de economische vitaliteit van een land. Een van de bekendste is de ISEW, de 'index for sustainable economic welfare' van James Tobin, en later verfijnd door John Cobb en Herman Daly. Het is een brede indicator, die ook milieu - aantasting, welzijnsaspecten en verdelingsaspecten van macht en rijkdom meet. Het ISEW is berekend voor diverse landen, waaronder de US, Zweden, Groot Brittannië, Korea en Nederland. De uitkomsten zijn in deze rijkere landen sterk overeenkomstig: Tussen 1950 en 1975 gaat de welvaartsgroei (zoals gemeten door ISEW) gelijk op met de groei van de productie (zoals gemeten in het BNP). Daarna ontstaat er echter een toenemend verschil, waarbij de ISEW groei stagneert, of zelf terugloopt, en het BNP blijft groeien. Het verloop en tempo waarin dit gebeurt verschilt enigszins per land. In Nederland treedt het verschil tussen BNP en ISEW op vanaf ongeveer 1980.¹² (Ter illustratie van de verschillen tussen het BNP en ISEW- waardes, zie bijlage 1).

Dat een voortgaande verhoging van het BNP niet (langer) samengaat met daadwerkelijke economische vooruitgang wordt dus uitdrukkelijk door tal van empirische gegevens ondersteund. Zo is er in de meeste betrokken landen bij een oplopend BNP een gebrek aan daadwerkelijke sociale vooruitgang, een vrijwel algehele achteruitgang op het terrein van milieu en natuur, een toeneming van situaties van geweld, stress en overspannenheid - en door dit alles dus ook veelal geen houdbare economische groei. Wanneer het eigen sociale, humane en ecologische kapitaal er in betrekkelijk korte tijd doorheen wordt gejaagd (throughput) impliceert dat immers een directe aantasting van de mogelijkheden van echte economische groei op langere termijn.¹³ Recent heeft ook de Wereldbank toegegeven,¹⁴ dat het BNP/GDP uiterst belangrijke gegevens voor de economie niet onderkent. Het rapport 'Where is the Wealth of Nations', uitgebracht in januari 2006, vraagt hiervoor aandacht.

Duurzaam Nationaal Inkomen (DNI)

In Nederland heeft zich de discussie over mogelijke alternatieven voor het BNP met name rond de mogelijke invoering van het duurzaam nationaal inkomen (DNI) afgespeeld, en wel op basis van de door de Tweede Kamer in 1995 aangenomen motie Wolffensperger, waarin het kabinet om een voor milieukosten gecorrigeerd Nationaal Inkomen werd verzocht. De Minister van Economische Zaken reageerde hierop in 1996 met het *plan van aanpak groen nationaal inkomen*¹⁵. In 1997 krijgt het Instituut voor Milieuvraagstukken van de Vrije Universiteit de opdracht om in samenwerking met het RIVM en het CBS het DNI

---

¹² Bron: Wouter van Dieren, "The historical role of the environmental movement; ecological economics and welfare indicators in a world of decline", article for the Erasmus Liga (the Netherlands Association for The Club of Rome), September 1997 (translated from Dutch).

¹³ Vergelijk het met opnemen van je spaartegoed, dit levert in de toekomst minder rente op.

¹⁴ Geciteerd uit de Worldbank Weekly Update van 12 december 2005:

"Climate Change Threatens Wealth Creation. Land resources -- often the most important asset of developing countries -- are at risk from climate change, a Bank report says, with the result that many of the poorest countries in the world are not on a sustainable path. According to "Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century," current indicators used to guide development decisions, such as Gross Domestic Product, ignore depletion of resources and damage to the environment. (...)"

¹⁵ TK 1995/1996, 24 400 XIII, nr.48.

te berekenen voor 1990¹⁶. Het DNI voor 1990 blijkt 47 tot 50 % lager te liggen dan het standaard Nationaal Inkomen (NI). Op basis van deze uitkomsten stemt de Tweede Kamer in met een vervolg traject, waarin elke vijf jaar het DNI wordt berekend. Maar in 2004 besluit de regering dat het tijd is om het DNI wat verder van de Ministeries te plaatsen, en begroot vervolgens geen middelen voor toekomstige DNI- berekeningen. Op onze website (www.eerlijkmeten.nl) is een overzicht te lezen van het duurzaam nationaal inkomen in de Tweede Kamer, en hoe dit aanvankelijk zo hoopvol lijkende initiatief – ons inziens volstrekt onnodig – geheel in het slop is geraakt.

Een recent Derde Kamer-voorstel.

Het afgelopen jaar hebben een aantal Derde Kamerleden¹⁷ een voorstel geschreven tot het invoeren van de ISEW als standaard voor (duurzame) economische ontwikkeling. Hen stond daarbij niet primair de voortgang van de min of meer vastgelopen interne Nederlandse discussie voor ogen - hoe belangrijk het opnieuw oppakken van die lijn ook moge zijn - maar de noodzaak om ook in ons beleid ten aanzien van de landen van het Zuiden met een andere basisindicator als het BNP te gaan werken. Dat zal verstrekkende, maar per saldo positieve gevolgen hebben voor vrijwel alle aspecten van ontwikkelingssamenwerking. Met name verwachten wij ook dat keuzes ten aanzien van 'in wat voor sectoren geld zal worden geïnvesteerd of leningen zullen worden verstrekt' of 'aan welke landen', of binnen landen 'aan welke regio's' anders kunnen uitvallen, wanneer de kale doelstelling van BNP-verhoging achter ons zou worden gelaten. Door het mede introduceren van de berekening van een (I)SEW index in de jaarlijkse berichtgeving over de Nederlandse economie –we denken hier met name aan het opnemen daarvan in het Centraal Plan en de Macro-Economische Verkenningen van het Centraal Planbureau- kunnen ons inziens echter 'meerdere vliegen in één klap worden gevangen'. Want zo er ook in ons land in een bepaald jaar of in een reeks van jaren van een feitelijk dalende ISEW sprake zou zijn, zet dat uiteraard ook een verdere discussie over de toekomst van onze eigen economie in beweging. Zo kan ook weer de aandacht groeien voor hoe duurzaam het huidige nationale inkomen in feite (niet) is. Het zal tevens het gesprek doen herleven over de teloorgang van ons milieu, de rol van vrijwilligerswerk en de emancipatie van vrouwen, de mate van gezondheid van onze werkomstandigheden, de noodzaak van het gebruik van energiebesparende en meer milieuvriendelijke technieken en producten. Tenslotte wordt het zo mogelijk het bijna heilige belang van een verder groeiende materiële productie en consumptie in rijke landen krachtig te relativiseren.

De vier doelstellingen van het congres Eerlijk delen=Eerlijk meten¹⁸

Kort samengevat leidt het bovenstaande betoog tot de volgende doelstellingen van het congres van 22 mei:

---

¹⁶ volgens de methode Hueting.

¹⁷ De Derde Kamer is een project van NCDO. Het is een volksvertegenwoordiging op het gebied van internationale samenwerking. De Derde Kamer heeft tot doel meer aandacht te krijgen voor Internationale Samenwerking, zowel bij politici als bij het brede publiek. Daarnaast wil de Derde Kamer ideeën en oplossingen aandragen voor een betere ontwikkelingssamenwerking – ideeën zoals deze leven bij burgers in Nederland en in Zuidelijke landen. Meer informatie op www.dederdekamer.org. Voor het ISEW Derde Kamervoorstel zie: www.eerlijkmeten.nl

¹⁸ Het congres vindt zijn oorsprong in het winnen van de zilveren juryprijs van De Derde Kamer in 2005.

1. De belangrijkste doelstelling van dit congres is *inzicht verschaffen* in de wijze waarop het BNP als maatstaf voor het meten van maatschappelijke welvaart tekortschiet, en de aldus gemeten economische groei als primaire beleidsdoelstelling een ontwikkeling in de richting van meer welzijn en grotere duurzaamheid zelfs systematisch ondermijnt. De hoofdspreker, *Wouter van Dieren*, zal dat aan de hand van zijn rijke onderzoekservaring aan diverse voorbeelden illustreren.

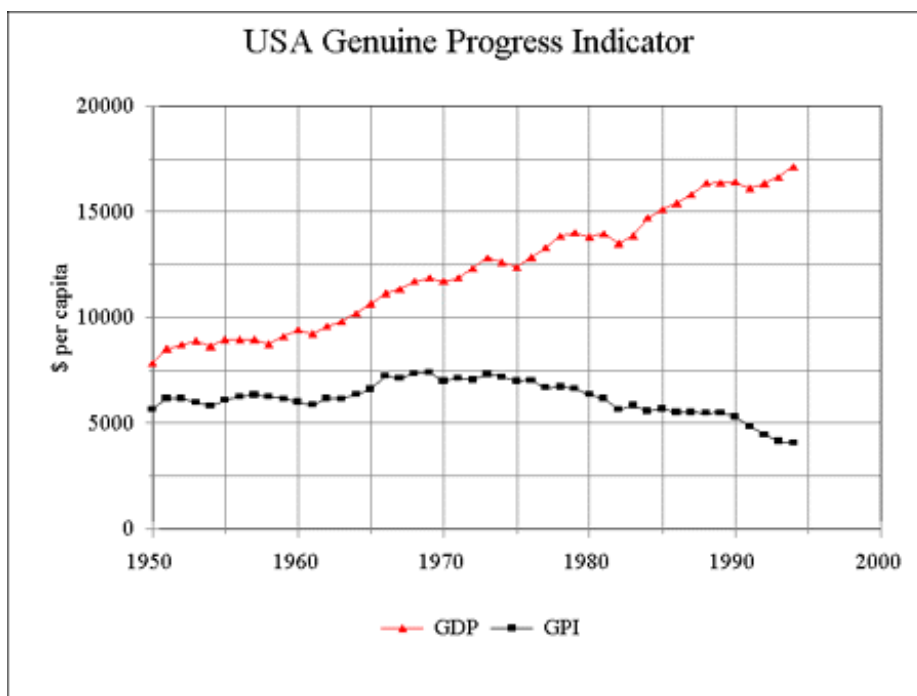
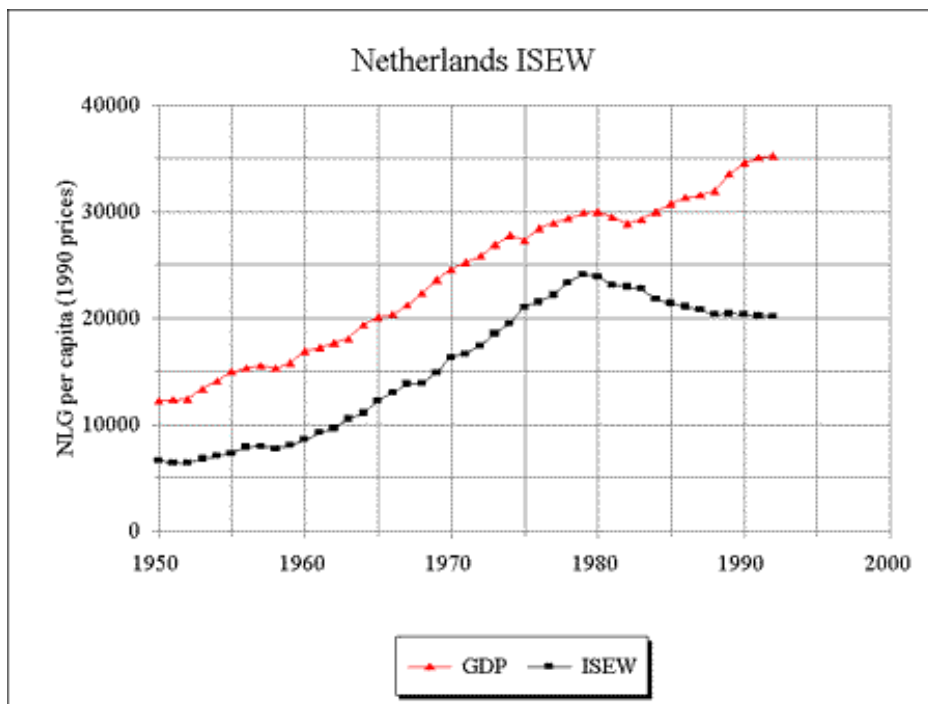
2. Daarnaast willen we het *beseft oproepen* dat een andere manier van meten van economische ontwikkeling juist ook in en voor ontwikkelingslanden van levensbelang is. Eenzijdige verhoging van BNP, waartoe veel ontwikkelingslanden gestimuleerd worden, gaat vaak door de eenzijdigheid van het ontwikkelingspad gepaard met een verlies aan duurzaamheid en een afname van de maatschappelijke welvaart. *Jan Bouke Wijbrandi*, ontwikkelingseconoom, werkzaam bij Oxfam Novib, zal de risico's voor ontwikkelingslanden van het werken met te beperkte maatstaven zoals het BNP, nader toelichten.

3. Ten derde staat dit symposium in het teken van het verkennend *afasten en evalueren* van alternatieven voor het BNP. De door Herman Daly en anderen ontwikkelde index van sociale en economische welvaart, ISEW, zal daarbij centraal staan, omdat ze al een aanzienlijke mate van verfijning heeft bereikt en voor een reeks van landen in verschillende ontwikkelingsstadia is berekend. *Peter van de Ven*, hoofd Nationale rekeningen van het CBS, gaat in op de vraag naar de mogelijkheden om ook in Nederland in de toekomst met andere indices, zoals het ISEW, SESAME of het DNI (het duurzaam nationaal inkomen) te gaan werken.

4. Tenslotte beogen we in en door deze bijeenkomst, mede door toedoen van de politieke en overige deskundige leden van het panel, *een groter politiek draagvlak te creëren* voor het invoeren en toepassen van de ISEW of van daarmee vergelijkbare of daarmee complementaire indicatoren (zoals het duurzaam nationaal inkomen) in de Nederlandse samenleving in het algemeen en in de ontwikkelingssamenwerking, het economisch beleid en buitenlands beleid in het bijzonder.

Bijlage 1

Vergelijkingen van het BNP en de ISEW voor Nederland en de USA:

Bron:

http://www.foe.co.uk/campaign/sustainable_development/progress/international.html